

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, SIJEČANJ 1958. GODIŠTE I.

O SLOBODI I POSTOJANOSTI KNJIŽEVNOG JEZIKA

Ljudevit Jonke

Ima jedan spor, koji i kod nas latentno postoji između književnika i filologa. Filolozi postavljaju jezične norme, a književnici se u svom umjetničkom izrazu ne daju sapinjati, ne priznaju pravo filozofima, da im ograničuju slobodu jezičnog izraza. Doduše taj spor nije kod nas nikada izbio u jačem obliku, ali se od zgrade do zgrade pojavljuje iza kućna izdavačkih poduzeća i štampe, pa donekle ogorčava život i filozofima i književnicima. I jedni i drugi prisvajaju sebi prvenstveno pravo odlučivanja o jezičnoj pravilnosti i ljepoti. Taj je spor prema tome plemenite prirode i treba na nj gledati s mnogo razumijevanja, ako može koristiti književnom jeziku, ali i u ovom slučaju čitavo pravo nije ni na jednoj ni na drugoj strani, dakako s pretpostavkom, da pred sobom nemamo pojave neznaštva.

Književnici se s pravom bore za slobodu jezičnog izraza, za njegovo stašno bogaćenje, za osvajanje novih izražajnih mogućnosti. U tom pogledu osobito je uočljiv primjer pjesnika, koji obogaćivanjem svoga pjesničkog izraza obogaćuju naše izražajne mogućnosti uopće. Jezik je doduše star organizam, »tako star kao i saznanje«, rekli su već Marx i Engels, ali je on u isto vrijeme neobično živ i elastičan, stalno prateći ljudsku misao u svim njezinim osvajanjima novih spoznaja. I kao što je ljudska misao vječito živa u traženju novih spoznaja i po tome sve bogatija, tako je i jezik kao njezin pratilac vječito živ i stalno sve bogatiji. I stoga filologu, ili bolje reći lingvistu, koji to drži na pameti, ne će nikada pasti na um, da sapinje jezik u lance, da ograničuje slobodan rast i cvat književnoga jezika, jer zna, da je i prirodno i potrebno, da jezik stvara nove izražajne mogućnosti za nova osvajanja ljudske misli i osjećanja.

Ali s druge strane i lingvist se s pravom bori za pravilnost i ljepotu jezičnog izražaja i s pravom traži od književnika i pisca uopće, da se onim, što je već u jeziku stvoreno, usvojeno i prečišćeno, služi pažljivo i s poštovanjem. Važja se boriti protiv dosta raširenog shvaćanja, da tobože nije važno, kako je nešto rečeno, i da je dovoljno, da čitalac pisca razumije. Jezik nije samo sredstvo za sporazumijevanje, nego jedna od najvećih kulturnih tekovina, po riječima češkoga slavista Miloša Weingarta »najveće kolektivno djelo ljudsko, koje nastaje, raste i živi neprekidnom suradnjom pokoljenja iz stoljeća u stoljeće i svijesnim i voljnim radom stotina hiljada, pa i milijuna pripadnika svojega naroda«. U toj slobodi jezičnog odabiranja i osvajanja novih izražajnih mogućnosti svaki pisac mora poštovati ovo najveće ljudsko kolektivno djelo i graditi dalje na njegovim osnovima. U tom je u isti mah i njegova sapetost i njegova sloboda, ali isto tako i njegova snaga i neiscrpljivo bogatstvo.

U stalnoj vezi pokoljenja književni jezik raste iz svoga narodnog podrijetla u organizam višega tipa, primajući bogatstva i iz dijalekata i iz stranih jezika. I upravo zbog toga bogaćenja iz dijalekata i iz stranih jezika dosta često dođazi do neslaganja među ljudima od pera. Neki smatraju i u naše dane, da u književni jezik ide samo leksičko blago štokavskog dijalekta i usvojene tudice, a drugi širom otvaraju vrata i dijalekatskom i stranom leksičkom blagu. Maretić je u svojem *Jezičnom savjetniku* pokazao, da je i u tom pogledu najbolja umjerenost. Moderna lingvistika je u tome još elastičnija nego Maretić godine 1924. A ipak uredništvo *Jezika* još uvijek prima dopise, u kojima se čitaoci, pa i suradnici bune protiv ove ili one tudice ili kovanice, koja živi u našem književnom jeziku već desetke godina. Zar je moguće iz našeg književnog jezika izagnati riječi *ambasador*, *armija*, *bakljada*, *istaknut*, *kazalište*, *kolodvor*, *kruhoborac*, *latica*, *listati*, *mornarica*, *naime*, *neizreciv*, *neubrojiv*, *neženja*, *oborina*, *odnosno*, *preuzetnost*, *srcolik*, *stanovit* i druge takve riječi, koje Maretić 1924. želi zamijeniti riječima *poklisar*, *vojska*, *lučarija*, *iznositi*, *teatar*, *kolostaj*, *gramzilac*, *cvjetni listić*, *prebirati listove*, *flota*, *bo*, *neiskazan*, *neumjenit*, *neženjak*, *padnja*, koje — koje, *nečednost*, *srcast*, *izvjestan*? I Maretić bi svakako da je danas živ, odobrio strane riječi *ambasador*, *armija* i sl., jer ih je nametnuo društveni i politički razvoj, a odobrio bi i sve ostale spomenute neologizme, jer ih je duga i česta upotreba u govornom i književnom jeziku uvrstila među prave književne riječi. I napokon, šta da se radi s riječima *rukovoditi*, *rukovodstvo* i *žaliti se*, premda su one tek u novije vrijeme, ali u obilnoj upotrebi uzete iz ruskoga jezika? Svakako bi bilo pravo nasilje, ako bismo ih nemilice gonili iz jezika. Ne ćemo se ipak složiti s time, da one zamijene i izbace naše riječi *upravljati*, *voditi* i *tužiti se*, ali svakako ćemo im dopustiti, da pomognu izraziti izvjesnu semantičku razliku među

srodnim pojmovima. Vrijeme će donijeti konačnu odluku o njima. Slično tome upotrebom riječi *armija* za naziv naše vojske i njezinih manjih jedinica nipošto ne mislimo izbacivati riječ *vojska* u njezinu općenom značenju. O brzom širenju i usvajanju pojedinih riječi pruža nam poučan primjer imenica *huškač* i glagol *huškati*, koje je Maretić 1924. odbacivao kao kajkavske riječi, a one su danas sasvim obične i usvojene i na zapadu i na istoku, jer bolje izražavaju neke posebnosti značenja nego štokavske riječi *podbadati* i *tutkati*.

Ako tako postupamo pri preuzimanju riječi iz dijalekata i stranih jezika i pri prihvaćanju neologizama, onda postupamo po načelu, koje je u Uvodnoj riječi našega lista nazvano *principom elastične stabilnosti*. Veza sa starinom, ali i preuzimanje novoga. Postojanost, ali elastična. Elastičnost, ali i stabilnost. Jezik treba da raste iz pokoljenja u pokoljenje organski, bez nasilja, čuvajući svoje osnovne osobine. Ono, čime se odlikuje naša književnost posljednjih pedesetak godina, postaje baza za dalji organski razvitak. Bacati iz jezika takve evropeizme, kao što je *listati*, *preuzetnost* i sl., značilo bi vršiti nasilje nad jezikom, značilo bi izolirati se od njegova organskog toka, učahuriti se u čistunstvo, koje će ipak biti likvidirano u toku nekoliko decenija. Unositi u književni jezik pravi hrvatski, ali arhaični izraz *bo* umjesto novijeg, ali općenito usvojenog germanizma *naime* značilo bi udarati šibom po vodi ili, još točnije, ne osvrćati se na jasno izražene tendencije jezičnog razvitka. Zamjenjivati staru poštokavljenu kajkavsku riječ *kazalište* riječju *teatar* unatoč tome, što ju je usvojio naš književni svijet, značilo bi ne priznavati princip elastične stabilnosti, htjeti dekretirati i onda, kad je riječ, kao što pokazuje Adam Patačić u svojem *Dikcionaru* u drugoj polovini osamnaestog stoljeća, stara već gotovo dvjesto godina. Slična je stvar, ako bi netko pokušao iz hrvatskoga književnog jezika izbaciti riječi *brojka*, *žitarice*, *odraz*, *krivulja*, *pogon* i zamjenjivati ih na silu riječima *cifra*, *cerealije*, *refleks*, *kriva*, *pokretačka snaga*, premda su one zaista što nepravilno načinjene, a što pozajmljene riječi. Kao što nije Maretiću pošlo za rukom da izagna nakaradnu riječ *kolodvor*, tako je i u ovim slučajevima snaga usvojene riječi jača od svih propisa. Eto, to je ta postojanost, koja se u jeziku očituje u mnogim prilikama. Po tom istom načelu postojanosti ostat ćemo i pri akcentu *vrijeme*, *vremena*, ako bismo i mogli dokazati, da je *vrijeme*, *vremena* iskonskiji i po kategoriji opravdaniji, ali ne i prošireniji akcent. Po tom istom načelu teško će se usvojiti promjena dosadašnjega *ogrjev* u *ogrev*, kako traži u težnji za potpunim provođenjem pravila 10. izdanje Boranićeva *Pravopisa*. Po tom istom načelu naši su književnici već usvojili *istovjetan* i *poistovjetiti*, premda znamo, da je opravdanije *istovetan* i *poistovetiti*, kako propisuje *Pravopis*.

S druge strane opet, baš zbog tog načela postojanosti, ne primamo u književni jezik riječi i fraze, koje se, nepotrebne i nepravilne, nameću namjесто pravilnih i uživljenih riječi i fraza, koje žive u našem narodu i književnosti ne samo decenije, nego i stotine godina. Zbog toga ne odobravamo izričaje *oprovrjavati, podražavati, ubjeđivati, podrazumijevati, prijemni, prijem, raspravljati po pitanju, izrabljivanje čovjeka po čovjeku, efikasan, tretirati, pledirati, fabrika, bina, pelcovati, veš, tepih, mišljenja sam* i sl., nego se radije služimo našim izričajima *pobijati, nasljedovati* ili *oponašati, uvjeravati, razumijevati, prijamni, primitak* ili *primanje, raspravljati o pitanju, izrabljivanje čovjeka od čovjeka, djelotvoran, raspravljati, zauzimati se, tvornica, pozornica, cijepiti, rublje, sag, mislim* i sl. Zbog toga odrešito odbijamo novotvorine *mesopromet, peroobnova, mlinoopskrba, flašapromet*, pa i *bocapromet*, kao što su već svoju besmislenost dokazali i *Zagrastoci* i *Granapi* i *Grame* nestajući sami od sebe i ustupajući mjesto našem, makar i dvočlanom ili tročlanom izrazu.

Književni jezik živi bujnim životom u prvom redu u djelima velikih pisaca. Kao svaki živi organizam i jezik treba njegovanja i stalne brige. Tu može mnogo pomoći lingvistička teorija. Mnogo se naime korova rada, ako pustimo, da se književni jezik razvija bez ikakvih ograničenja. To je kod nas donijelo već dosta štete. Ali ni pretjerano cjepidlačarenje purista, koji sve odmjeruju samo s gledišta ukočenih paragrafa, ne donosi jeziku pravu korist. Dovoljno se podsjetiti, kako je pretjerano čistunstvo nekih lingvista u Češkoj u početku tridesetih godina ovoga stoljeća izazvalo oštru opoziciju književnika i modernih lingvista. Opozicija je pobijedila i istakla upravo princip elastične stabilnosti kao vodeći princip u njegovanju jezika: »Lingvistički teoretski rad može donijeti koristi književnom jeziku samo time, ako nastoji pomoći, da književni jezik što bolje odgovara svojim zadacima; to se može ostvariti: 1. potpomaganjem stabilnosti književnoga jezika i 2. potpomaganjem njegove funkcionalne diferencijacije i njegova stilističkog bogatstva; za oboje je neophodno potreban uvjet što savršenije teoretsko poznavanje suvremenoga književnog jezika, to jest njegove postojeće norme.« (Pražský lingvistický kroužek: Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha 1932, str. 245.)

Vodeći se dakle iznesenim principima, koje nije baš tako lako primjenjivati, kao što se u prvi mah čini, a koji su ovdje primijenjeni samo na jedan dio jezične problematike, može se s pravom očekivati, da će i naši lingvisti i naši književnici zajedničkim nastojanjem i razumijevanjem pomoći pravilnom, slobodnom i postojanom razvitku našega književnog jezika. Ovakva postojanost znači slobodu, a ovakva sloboda postojanost. A jedno i drugo potrebno je književnom jeziku u njegovu organskom razvitku.

OKO NAŠE ORTOEPIJE

Stjepan Ivšić

U člancima pod ovim natpisom iznosit ću ponajviše primjere iz našega književnog jezika, u kojima akcenat ili nije utvrđen ili nije u čemu jasan. U ovom broju donosim tri takva primjera.

1. *vrijème* ili *vrjème*?

U ovom ću se članku osvrnuti na članak prof. Marijana Stojkovića o akcentu imenice *vrijeme* u 2. broju (na str. 45.—49.) ovoga časopisa. To ne činim zato, što bih držao, da je potrebno da pobijam Stojkovićevo dokazivanje protivno Meilletovu, Mikkolinu, Ramovševu, Vaillantovu i momemu, jer će stručnjaci, koji poznaju pouzdano Meilletovo tumačenje od prije pola vijeka i uščitaju Stojkovićevo raspravljanje, i sami vidjeti, da je Stojković krivo interpretirao Meilleta, nego to činim zato, što bih želio da kažem, da se ne možemo složiti sa Stojkovićevim mišljenjem o normiranju našega književnog akcenta. A to je, držim, potrebno reći i zato, što je mišljenje Stojkovićevo donio časopis, koji je namijenjen kulturi našega književnog jezika, a donio ga je bez ikakve napomene, pa bi koji nastavnik, kad pročita Stojkovićeve članak, mogao možda odmah da počne ispravljati učenike, koji govore *vrijème*, učeći ih, da je pravilan samo akcenat *vrjème*.

Imenica *vrijeme* akcentuje se na dva načina: *vrijème* (*vrème*) i *vrjème* (dijal. *vrime*). Prof. Stojković postavljajući pitanje, koji je akcenat književan, dokazuje, da je akcenat *vrjème* „prvotan“ i „pravilan“, pa bi prema njegovu shvatanju samo on imao „vrijediti kao književan“ (str. 45.). No kad bi akcenat *vrjème* i bio doista „prvotan“ i „pravilan“, ta njegova osobina ne bi sama sobom mogla imati toliko moći, da nas danas nagoni, da ga uvodimo u naš književni jezik mjesto dosadašnjega, tobože dijalekatskog akcenta *vrijème* (*vrème*), kojim govore milijuni štokavaca.

Naš današnji književni akcenat *gòspođa* nije „prvotan“: nastao je prema vokativu *gòspođo* i možda prema akcentu u dativu i akuzativu; „prvotan“ je dubrovački akcenat *gospòđa*, a njega potvrđuje ne samo ruski *gospoží*, nego i naš kajkavski dijalekat, u kojem se govori *gospâ* ili *gospã* mjesto *gospojã*, pa ipak akcenat *gospòđa* ne ćemo uvoditi u naš književni jezik. No da je na pr. Dučić koji od svojih „Jadranskih soneta“ ili koju od „Dubrovačkih poema“ ispjevao u jampskim stihovima i u njima uzeo riječ *gospòđa* s dubrovačkim akcentom *gospòđa*, ne bi mu se moglo prigovoriti: naprotiv, takav bi akcenat na svakoga, koji zna, da Dubrovčani i danas tako govore, još i napose djelovao kao i dubrovački *gospàri* (na pr. „*gospar* Sabo, plemić, nekad đak Bolonje“), *vlastela* i *vladika*.

Spomenuo sam, da je naš današnji književni akcenat *gòspođa* sekundaran, s akcentom prenesenim iz vokativa, a i za akcenat *vrjème* (*vrime*)